

KASTAMONU KAZÂSÎ'NDA AİLELERİN ÇOCUK SAYISI VE ÇOK EŞLİLİK (1725-1750)

The Number of Children in Families and Polygamy in the Kastamonu District (1725-1750)

Ömer DÖŞEMETAŞ*

Makale Geliş Tarihi: 18.11.2018

Makale Kabul Tarihi: 03.12.2018

Özet

Çok eşlilik anlamında ki poligami kelimesi kadınlardan ziyade erkeğin birden fazla kadımla evliliğini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Çok eşlilik olayının tarih boyunca birçok millette var olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti özelinde yapılan bu çalışmada da Kastamonu Kazâsî'nde ki çok eşlilik durumu, ailelerin çocuk sayısı ve cinsiyet dağılımı, diğer şehirler ile kıyaslamalı olarak ele alınmıştır. Osmanlı toplumunda çok eşliliğin sebepleri ve ekonomik durumun eş sayısı üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Yirmi beş yıllık bir dönemi kapsayan bu çalışmada ana kaynak olarak kabul edilen Şer'iyye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarından istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok Eşlilik, Çocuk, Osmanlı Devleti, Şer'iyye Sicilleri

Abstract

The word polygamy in the sense of polygamy is a word used to express the marriage of a man to more than one woman, rather than a woman. It is known that polygamy has many nations throughout history. In this study conducted in the Ottoman Empire, the polygamy situation in the Kastamonu district, the number of children and gender distribution of the families were compared with other cities. The reasons of polygamy and the effects of economic situation on the number of spouses were evaluated in Ottoman society. This study, covering a period of twenty-five years, has benefited from the land registry records of the Şer'iyye registers, which are considered as first-hand resources.

Key Words: Polygamy, Child, Ottoman State, Sharia Register

* Atatürk Üniversitesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, 2211 A Tübitak Yurt İçli Li-sansüstü Bursiyeri, omer.dosemetas@gmail.com

Kadın ve erkeğin bir araya gelerek neslin devamını sağlamak ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için kurdukları birlikteliğe “aile” denir.¹ Ailenin yapı taşı olan evlilik ise kadın ve erkeğin cinsel ilişkiye meşruiyet kazandırmak ve soyu devam ettirmek için hayatlarını birleştirmek ve bir birliktelik oluşturma bağına denir.² Türk aile yapısı İslamiyet’ten çok önce meydana gelmiştir. Kan bağı esasına dayanan bu aile, sanıldığı gibi aksine çekirdek aile şeklinde teşekkül etmiştir.³ Bu çekirdek aile içinde babadan sonra aileyi anne temsil etmektedir. Bu nedenle annenin konumu babanın akrabalarından daha ileridedir. Babanın mirası eşine kalır ve eşi de çocuklarına vasi olarak atanırdı.⁴ Aile hukukunun, İslamiyet’ten sonrada titizlikle uygulandığı görülmektedir.⁵ Evrensel olarak ele alınacak olursa aile kavramı Osmanlı toplumunda bazı farklılıklara sahiptir. Bu farklılıklar İslamiyet tarafından belirlenmiştir. Gerek Kuran’da, gerekse hadislerde, aile ve kadına verilen değer aileyi toplum hayatının temeli haline getirmiştir. İslam miras sistemi içinde kız çocuklarına sağlanan güvence de aile hayatının teşviki ile ilgilidir. Bu olgular batı toplumu ile Osmanlı ailesi arasındaki farkı göstermektedir.⁶ Nitekim batı toplumunun kendi içinde dahi aile anlayışının farklılıklara sahip olduğu görülmektedir.⁷ Aile yapısının sağlamlığı ile ilgili Tahsin Banguoğlu şu cümleleri sarf etmektedir. “Eğer biz 17. yüzyıldan bu yana ayakta kalabildiysek bu Türk ailesinin sağlamlığından ileri gelmektedir. Türk ailesi bozulmamış ve cemiyet içinde ağırlığını koruyabilmiştir. Eğer bizim yerimizde dağınık bir yapıya sahip bir cemiyet olsaydı, çoktan bozulup değişmiş olacaktı”⁸ der.

Aile bir toplumu oluşturan siyasi, sosyal ve hukuki temellerin de bütünüdür. Dolayısıyla küçük bir aileyi incelemek toplumu incelemek demektir.⁹ Aynı şekilde aile, mensup olduğu milletin temelidir. Hatta o milletten daha önce var olduğu dahi söylenebilir.¹⁰ Zaman içinde en az değişime uğrayan kurumların başında Türk ailesi gelmektedir.¹¹ Bu bağlamda Osmanlı ailesinin kültürel temellerinin gelenek ve din

¹ Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebede Aile*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, 26.

² Özgür Sarı, “Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı”, *Sistematik Aile Sosyolojisi*, ed. Mustafa Aydın, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2014, 18, 2. baskı

³ *Türk Aile Yapısı*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara 1989, 21.

⁴ Mahmut Tezcan, *Türk Aile Antropolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, 15.

⁵ M. Akif Aydın, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, 434.

⁶ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, 92.

⁷ Jack Goody, *Avrupa’da Aile*, çev. Serpil Arısoy, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004, 121-143.

⁸ Tahsin Banguoğlu, “Türklerde Aile”, *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, der. Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, 358.

⁹ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara 2008, s. 23, 86.

¹⁰ Mustafa Kafalı, “Kaynaklarımıza Göre Türk Ailesi”, *Tarihi Akışı İçerisinde Türklerde Aile Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1990, 3.

¹¹ Refik Turan, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, 82.

olduğu söylenebilir. Siyaset ise bunların bileşkesidir. Geleneğe göre baba, eşi ve çocukları üzerinde tasarruf hakkını tanrıdan alan ve bunu başarı ile kullanan kişidir. Kadın ise güzeldir. Çünkü erkeğine karşı itaatkârdır. Çocuk ise büyüklere ve anne-babaya karşı itaatkârdır. Bu Orta Asya'dan gelen değerler bütünü olarak görülebilir.¹²

Poligami bir erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evli olmasını ifade eder. Bu kavram birden çok kadınla evlilik olan polijini ve birden çok erkekle evlilik olan poliyandriyi kapsayan terimdir.¹³ Fakat dinlerde ve beşeri hayatta çok erkekle evlilik yaygın olmadığı için bu kelime, yalnız çok kadınla evlilik manasında kullanılmıştır. Çok eşle evlilik toplumların şartları, gelenekleri, ekonomik durumları, nüfus dağılımı ve dış faktörlere göre tarih boyunca var olmuştur. Eski Bâbil ve Mısır'da yaşayanlardan, Atinalılar'a, Hintliler'e, İranlılar'a, Türkler'e, Slavlar'a, Cermenler'e ve Anglosaksonlar'a varıncaya kadar birçok millet ve toplumda birden çok evliliğin var olduğu görülmektedir. Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri de bu konuda bir yasak koymamıştır.¹⁴ İslam dininden önce kadınlara değer verilmediği bilinmektedir. Evlilik konusunda da bir kısıtlama yoktur. Erkek istediği zaman karısını boşayabilir. Kadın toplumun bir üyesi değil, erkeklerin ihtiraslarını tatmin eden bir öge olarak görülmektedir.¹⁵ Fakat İslamiyet ile birlikte kadına değer verildiği ve evlilik konusunda dört eş kadar müsaade edildiği görülmektedir. Nisâ Suresinin 3. Ayetinde "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır"¹⁶ buyurulmaktadır. Fakat surenin devamında 129. Ayette "Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir."¹⁷ Dört eşle evliliğin adaletin sağlandığı takdirce olabileceği vurgulanmıştır. Yine aynı surede, bunu gerçekleştirmenin zor olduğu bildirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde de çok yaygın olmamakla birlikte çok eşliliğin olduğu görülmektedir. Bunun birçok sebebi olduğu bilinmektedir. Said Öztürk bu sebepleri: neslin devamını sağlama ve çocuk sahibi olma, üretimin kol gücüne dayandığı dönemlerde nüfusun fazla olmasının üretim artışına sebep olacağı düşüncesi, erkek çocuk sahibi olma isteği, devletin kuruluş evresinde gazalar sonucu ele geçirilen

¹² İsmail Doğan, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c. 5, 372.

¹³ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı Toplumunda Poligami", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 5, 397.

¹⁴ Kevser Kamil Ali, Salim Ögüt, "Çok Evlilik", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, c. 8, 365.

¹⁵ Abdulkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, 295.

¹⁶ Nisa Suresi 3. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr>.

¹⁷ Nisa Suresi 129. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr>.

bölgelerdeki dullar ve kızlar ile evlenme, bunun çok eşlilikten ziyade kurulu bir eve sahip olma düşüncesi ile de ilgili olması, evlilik yaşında kadın nüfusun fazlalığı, kadının gebelik süreci, doğum ve doğumdan sonra çocuğu süten kesilinceye kadar erkeğin uzak kalması ve kadının daha genç yaşta evlenmesine rağmen doğum ve çocuk büyütme gibi işler altında ezilip güzelliğini kaybetmesi ve kadınlık vazifelerini yerine getirememesi olarak saymaktadır.¹⁸ Özellikle çocuk sahibi olma isteğinin ikinci evliliğin temel sebeplerinden biri olduğu söylenebilir. Çocuk ailenin yapı taşıdır. Dolayısıyla çocuk yapma ve yetiştirme ailenin temel görevidir. Zaten aile içinde planların ve hesapların çocuğa göre yapıldığı bilinmektedir.¹⁹ Aynı şekilde nesli devam ettirmek için çocuk sahibi olmanın Osmanlı toplumu için önemli olduğu görülmektedir.²⁰

Genel kanaatin aksine, Osmanlı Devleti'nde çok eşliliğin yaygın olmadığı görülmektedir. Hatta az sayıda görülen bu durumun toplum tarafından da hoş karşılanmadığı bilinmektedir.²¹ İlber Ortaylı, 16. yüzyılda Türkiye'den geçen Alman Protestan Papaz Salomon Schweigger'in Türkler dünyaya, karıları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen, eğleneni yoktur. Çok karılılık yoktur. Herhalde bu işi denemişler, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler dediğini ve fazla boşanma vakasının olmadığını bildirmiştir.²² Aynı şekilde Kınalızâde Ali Çelebi'de birden fazla evlenen kimselerin evlerinde çekişme, husumet ve kötü yaşamın olacağını bildirip, çok eşliliğin aile saadetine zarar vereceğine değinmiştir. Ayrıca çok evlilik için erkek evde tendeki can gibidir, iki bedene bir can olmayacağı gibi, iki eve de bir erkek yakışmaz diyerek çok eşliliğe karşı olduğunu da vurgulamıştır.²³ Zaten Klasik dönemde birden fazla kadınla evlilik oranının % 5-12 arasında olduğu görülmektedir.²⁴ Çok eşlilik meselesi üzerine görüşler ilerleyen dönemlerde, özellikle batılılaşmanın etkisiyle daha da artmıştır. Birçok Osmanlı aydını bu konuda görüş beyan etmiştir.²⁵

Ailelerin maddi durumunun, eş ve çocuk sayılarının belirlenmesinde Şer'iyye sicilleri önemli kaynaklardır. 1725-1750 tarihleri arasında Müslüman ailelere ait toplam 354 tereke kaydı incelenmiştir. Bu kayıtlardaki verilere göre ailelerin; kırk dokuzu çocuksuz, yetmiş biri tek çocuklu, sekseni iki çocuklu, yetmiş altısı üç çocuklu, kırk dördü dört çocuklu, on sekizi beş çocuklu, dokuzu altı çocuklu, ikisi

¹⁸ Said Öztürk, "Osmanlı'da Çok Eşlilik", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 377-378.

¹⁹ Refik Turan, "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, 82.

²⁰ Said Öztürk, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşliliğin Yeri", *Osmanlı*, ed. Güler eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 5, 408.

²¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, 107.

²² İlber Ortaylı, "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, 460.

²³ Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebide Aile*, 156.

²⁴ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, 93.

²⁵ Fatma Aliye, Mahmud Esad, *Çok Eşlilik Taaddüd-i Zevcat*, haz. Firdevs Canbaz, Hece Yayınları, Ankara 2007, 13-30.

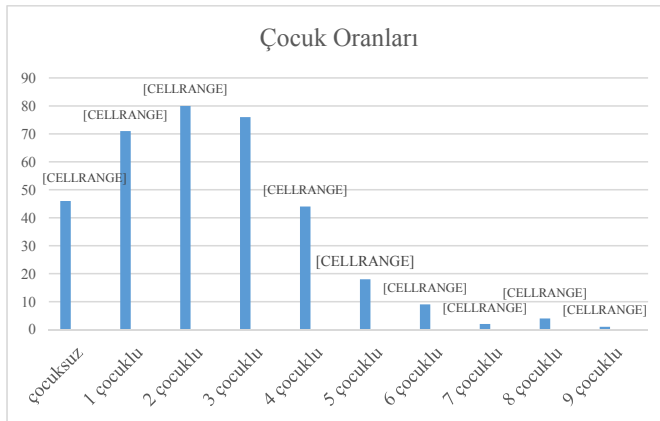
yedi çocuklu, dördü sekiz çocuklu ve bir de dokuz çocuklu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Kastamonu Kazâsında Müslüman Ailelerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı

	Aile Sayısı	Kız Çocuk Sayısı	Erkek Çocuk Sayısı
Çocuksuz	49	--	--
1 çocuklu	71	40	31
2 çocuklu	80	74	86
3 çocuklu	76	118	110
4 çocuklu	44	93	83
5 çocuklu	18	50	40
6 çocuklu	9	22	32
7 çocuklu	2	9	5
8 çocuklu	4	20	12
9 çocuklu	1	5	4
Toplam	354	431	403
		834	

Tablo incelediğinde toplam çocuk sayısının 834 olduğu görülmektedir. Bunlardan; 431'i kız, 403'ü erkektir. Müslüman ailelerin çocuk sayısının 2-4 çocuk arasında daha yoğun olduğu görülmektedir. Çocuksuz ailelerinde dâhil edilmesiyle toplam çocuk sayısının aile sayısına bölünmesi ile Müslüman ailelerin ortalama çocuk sayısına ulaşmak mümkündür. Yapılan hesaplama göre, Kastamonu Kazâsı'nda Müslüman ailelerin ortalama çocuk sayısının 2,35 olduğu görülmektedir. Gayrimüslim ailelere ait verilere göre toplam yirmi üç çocuğun olduğu tespit edilmiştir.²⁶ Bunlardan on biri kız, on ikisi erkektir.

Grafik 1. Kastamonu Kazâsında Müslüman Ailelerin Çocuk Sayısı Oranı

²⁶ KŞS. 32, 90. KŞS. 34, 48. KŞS. 39, 10. KŞS. 106, 50. KŞS. 31, 163. KŞS. 28, 80.

Tablo incelendiğinde ailelerin çocuk sayısı oranını, bütün aileler ile karşılaştırdığımızda çocuksuz ailelerin oranı % 13,84, tek çocuklu ailelerin oranı % 20,05, iki çocuklu ailelerin oranı % 22,59, üç çocuklu ailelerin oranı % 21,46, dört çocuklu ailelerin oranı % 12,42, beş çocuklu ailelerin oranı % 5,08, altı çocuklu ailelerin oranı % 2,54, yedi çocuklu ailelerin oranı % 0,56, sekiz çocuklu ailelerin oranı % 1,12 ve dokuz çocuklu ailelerin oranı % 0,28 olarak tespit edilmiştir.

Müslüman ailelerin çocuk sayıları ile eş sayısı arasında her zaman doğru orantı olduğunu söylemek zordur. Çünkü birden çok eşe sahip olup çok az çocuğu olan veya hiç çocuğu bulunmayan aileler olduğu gibi, çocuk sayısı hayli fazla olan aileler de vardır. Bunun için eş sayısı ile çocuk sayısının benzer olduğu yönünde genel bir değerlendirme yapmak yanlıştır. Kubbeli Mahallesi'nden olup Revan seferinde ölen Seyyid Mustafa'nın iki eşi olmasına rağmen tek çocuğu vardır.²⁷ Yine Bedir Gazi Mahallesi'nden Kazgancı Mehmet'in, iki eşi olmasına rağmen tek çocuğa sahiptir.²⁸ Bedir Gazi Mahallesi'nden Kalaycı Piri'nin, üç eşi olmasına rağmen hiç çocuğu yoktur.²⁹ Buna karşın Devciler Mahallesi'nden Katırcı Hacı İsmail'in iki eşi ve sekiz çocuğu vardır.³⁰ Yine Abdulcebbar Mahallesi'nden Hacı Ali'nin iki eşi ve altı çocuğu vardır.³¹

Osmanlı Devleti'nde çok eşliliğin sebepleri yukarıda verilmiştir. İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda yaygın olarak tek eşle evliliğin olduğu görülmektedir. Tereke kayıtlarından tespit edilen Müslüman erkeklere ait toplam 333 kayıttan 299'u tek ešli, 32'si iki ešli ve ikisinin de üç ešli olduğu bilgine ulaşılmıştır. Gayrimüslimlere ait altı adet kayıтта eş sayısına ulaşılmış ve hepsinin tek ešli olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Kastamonu Kazasında Müslüman ve Gayrimüslim Erkeklerin Eş Sayısı

	Müslüman	Gayrimüslim
Tek ešli erkek sayısı	299	6
İki ešli erkek sayısı	32	--
Üç ešli erkek sayısı	2	--
Toplam	333	6

Tablodaki verilere göre tek eşle evli Müslüman erkek oranı % 89,78, iki eşle evli erkek oranı % 9,60 ve üç eşle evli erkek oranının ise % 0,60 olduğu görülmektedir. Buna göre Kastamonu Kazâsı'nda çok eşlilik oranının %10,20 olduğu görülmektedir.

²⁷ KŞS. 32, 150.

²⁸ KŞS. 37, 67.

²⁹ KŞS. 210, 287.

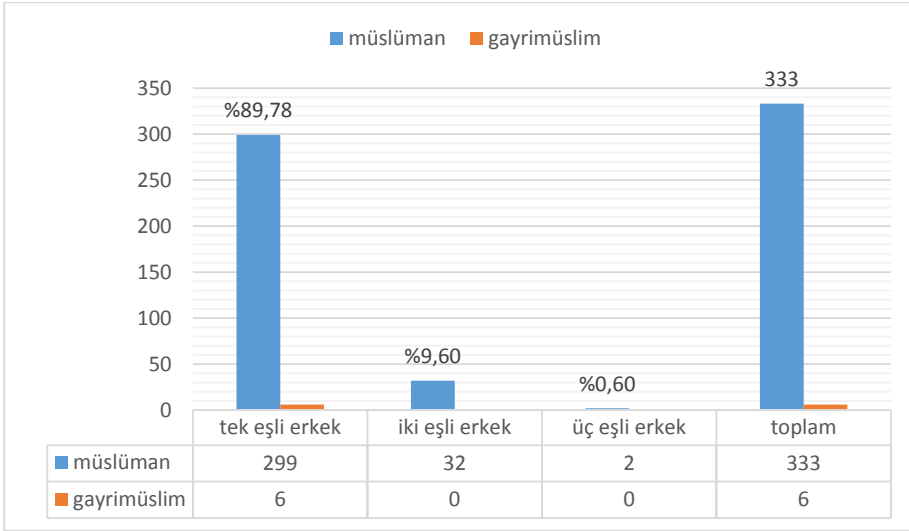
³⁰ KŞS. 37, 42.

³¹ KŞS. 35, 117.

Osmanlı Devleti üzerine araştırma yapan birçok bilim insanı, değişik zamanlarda ve çeşitli şehirlerde çok eşlilik oranlarını tespit etmişlerdir. Buna göre 1539-1576 yılları arasında Antep'te % 11,6³², 1670-1698 yılları arasında Bursa'da % 8,3³³, 1671-1678 yılları arasında Sofya'da % 3,9³⁴ ve 1670-1700 yılları arasında Balıkesir'de çok eşlilik oranının % 11³⁵ olduğu görülmektedir.

XVIII. yüzyıl içinde diğer Osmanlı şehirlerinde çok eşlilik oranları; Kayseri'de % 8,69³⁶, 1752-1756 tarihleri arasında Antep'te % 15³⁷, Konya'da % 9,45³⁸, Antep'te % 16³⁹, Antakya'da % 8,95⁴⁰, Adana'da % 11,6⁴¹, Diyarbakır'da % 13,3⁴² Mardin'de % 21⁴³ ve Ankara'da % 12⁴⁴ olduğu yapılan çalışmalardan tespit edilmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda Kastamonu Kazâsı'nda çok eşli erkek oranının Kayseri ve Konya şehirlerinin üstünde, Diyarbakır, Antakya, Adana, Antep, Ankara ve Mardin gibi şehirlerin oransal olarak üstünde olduğu görülmektedir. Gayrimüslim ailelere ait kayıtlarda tüm erkeklerin tek eşli olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin olarak kilisenin XII. yüzyıldan itibaren Hristiyanlar için çok eşliliği hukuken yasaklamış olması gösterilebilir.⁴⁵

- ³² İbrahim Etem Çakır, "16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9/1, Gaziantep 2010, 8;
- ³³ Ömer Düzbakar, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 yılları Arasında Bursa Örneği", *OTAM*, 23, 88.
- ³⁴ İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", *OTAM*, 31, Ankara 2012, 51.
- ³⁵ İlker Er, "Balıkesirli Tereke Sahipleri Hakkında Sosyo-Kültürel Açından Bazı Değerlendirmeler (1670-1700)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), Balıkesir 2009, 374.
- ³⁶ Muhittin Tuş, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1750)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4, Konya 1999,163.
- ³⁷ Galip Eken, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antepte Aile", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 6, Konya 2000, 485.
- ³⁸ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları, Konya 2001, 138.
- ³⁹ Hüseyin Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000. 158.
- ⁴⁰ Abdulkadir Gül, *Antakya Kazâsı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709-1806)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008. 406.
- ⁴¹ Saim Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011. 256.
- ⁴² Gürkan Cevger, "XVIII. Yüzyılda Diyarbakır Şehrinde Ailenin Oluşumu, Dağılımı ve Demografik Yapısı", *Journal of History and Future*, Muş 2016, c.2, sayı 1, 100.
- ⁴³ Veysel Gürhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Şehri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012. 117.
- ⁴⁴ Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten*, LIV(211), TTK Yayınları, Ankara 1990, 951.
- ⁴⁵ Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 93.

Grafik 2: Kastamonu Kazasında Çok Eşlilik Oranları

Osmanlı Devleti'nde çok eşliliğin yaygın olmadığı örneklerden de anlaşılmaktadır. Ekonomik güç ile çok eşlilik arasında bir ilişkinin olup olmadığı konusu da yine belgelerden tespit edilebilmektedir. İncelenen örneklerde çok eşli erkeklere ait mal miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir. 23 Haziran 1725 tarihinde Bedamıç köyünden Mehmet Çelebi'nin malı iki eşi ve üç kızına kalmıştır ve yirmi beş kuruşluk malı varislerine taksim edilmiştir.⁴⁶ 28 Kasım 1725 tarihinde Hacı Hamza Mahallesi'nden olup vefat eden Hacı Ali'nin malı iki eşi, iki kızı ve iki oğluna kalmıştır. Fakat kalan malının eşlerinin mehr-i müecceline yetmediği için taksimi yapılamamıştır.⁴⁷ 24 Ağustos 1743 tarihli belgede ise Tahir Fakih Mahallesi'nden Hacı Mehmet'in 7139 kuruş malı olmasına rağmen tek eşi olduğu görülmektedir.⁴⁸ Bir diğer örnekte ise 29 Kasım 1747 tarihinde Muzaffereddin Mahallesi'nden olup, vefat eden Hacı Ömer'in malı iki eşi, dört oğlu ve dört kızına kalmıştır.⁴⁹ Bu örnekler ekonomik durum ile çok eşliliğin birbirini çok fazla etkileyen olaylar olmadığını göstermektedir.

⁴⁶ KŞS. 27, 142.

⁴⁷ KŞS. 28, 12.

⁴⁸ KŞS. 40, 131.

⁴⁹ KŞS. 41, 43.

Tablo 3: *Kastamonu Kazâsında Çok Eşli Müslüman Erkek Sayısı ve Statüleri*⁵⁰

Mahallesi - Köyü	Tereke Sahibi	Ünvan	Eş Sayısı	Mal Varlığı
Bedamıç Köyü	Mehmet	Çelebi	2	25
Hamza Ağa Mah.	Mehmet	Üstad	2	166
Hacı Hamza Mah.	Ali	Hacı	2	0
Başmâkçı Köyü	Mustafa	Bey	3	63,5
Alaca Mescid Mah.	Şaban	Hacı	2	646
Küpçüğez Mah.	Kapancı Hüseyin	Ağa	2	829,5
Alpaslan Mah.	Deli Mehmet	---	2	336
Cebrail Mah.	Mehmet	Hacı	2	1063
Kubbeli Mah.	Mustafa	Seyyid	2	606
Alaca Mescit Mah.	Hüseyin	Hacı	2	960,5
Bey Çelebi Mah.	Mehmet	Hacı	2	3690
Abdulcebbar Mah.	Mehmet	Molla	2	511
İbni Sadi Mah.	Mehmet	Ağa	2	2609
Abdulcebbar Mah.	Ali	Hacı	2	3547,5
Kebkebirler Mah.	Yüzbaşı Mehmet	Ağa	2	4375
Deveciler Mah.	Katırcı İsmail	Hacı	2	912
Bedir Gazi Mah.	Kazgancı Mehmet	---	2	38
Kebkebirler Mah.	Abdurrahman	---	2	632
Cebrail Mah.	Akdar Mustafa	Hacı	2	690,5
İbni Süle Mah.	Hasan	Beşe	2	1864
Hamza Ağa Mah.	Dühancı İbrahim	---	2	485
Abdulcebbar Mah.	Urgancı Hüseyin	Hacı	2	1217
Muzaffereddin Mah.	Ömer	Hacı	2	22887
Çatakviran Köyü	Bakraktar Ali	Bey	2	251
Cebrail Mah.	Mehmet	Hacı	2	165
Küpçüğez Mah.	Tüccar Süleyman	Hacı	2	2800
Musa Fakih Mah.	Hüseyin	---	2	101
Topçuzade Mah.	Osman	Ağa	2	916
Aktekke Mah.	İmam Osman	Hacı	2	1600

⁵⁰ KŞS. 27,142.KŞS. 27,166. KŞS. 28,12. KŞS. 28. 69. KŞS. 30,33. KŞS. 31,20. KŞS. 31,59. KŞS. 32,46. KŞS. 32,150. KŞS. 33,19. KŞS. 33,73. KŞS. 34,58. KŞS. 35,29. KŞS. 35,117. KŞS. 35,144. KŞS. 37,42. KŞS. 37,67. KŞS. 40,23. KŞS. 40,72. KŞS. 40,82. KŞS. 40,94. KŞS.40,126. KŞS. 41,43. KŞS. 43,154. KŞS. 106,62. KŞS. 106,90. KŞS. 110,5. KŞS. 110,244. KŞS. 210,103. KŞS. 210,169. KŞS. 210,247. KŞS. 210,287. KŞS.28,76. KŞS. 106,88.

Aktekke Mah.	Mehmet	Hacı	2	1093.5
Kebkebirler Mah.	Tüccar Ahmet	---	2	3693
Bedir Gazi Mah.	Kalaycı Piri	---	3	65
Bey Çelebi Mah.	Mehmet	Efendi	2	893
Bey Çelebi Mah.	Mustafa	Hacı	2	649

Tablodaki veriler incelendiğinde çok eşli toplam otuz dört erkekten, yedi tanesinin herhangi bir unvanının olmadığı görülmektedir. On beşinin Hacı unvanına sahip olduğu, dördünün Ağa unvanına sahip olduğu ve geri kalanların ise Seyyid, Çelebi, Efendi, Bey, Molla, Beşe ve Üstat gibi unvanlar kullandıkları görülmektedir. Hacı Ali'nin terekesi ayrı tutulacak olursa tereke miktarlarının 25-22.887 kuruş arasında değiştiği görülmektedir. On iki kişinin tereke miktarı 1000 kuruşun üzerindedir. On bir kişinin tereke miktarı ise 500 kuruşun üzerinde yer almaktadır. On bir kişinin tereke miktarı 500 kuruşun altındadır. Otuz dört kişinin toplam tereke miktarı 60.380 kuruştur. Kişilerin sahip oldukları mal varlıkları arasında derin farkın olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun çok eşlilik üzerinde bir etki yapıp yapmadığı hakkında kesin hüküm vermek doğru değildir. Örneğin Başmakçı köyünden Mustafa Bey'in 63.5 kuruş serveti olmasına rağmen, üç eşi varken Muzaffereddin Mahallesi'nden Hacı Ömer'in 22.887 kuruş servetine karşın iki eşi bulunmaktadır. Yine unvanlara bakarak çok eşli erkelerin askeri ve ilmi kesime mensup oldukları söylenebilir. Esnaf zümresine mensup kişiler arasında da çok eşli Müslüman erkeklerin olduğu görülmektedir.

Sonuç

Tarih boyunca birçok medeniyette çok eşliliğin var olduğu bilinmektedir. İslam dininin de belli şartlar altında dört eşe kadar evliliğe müsaade ettiği söylenebilir. Yaygın olmamakla birlikte Osmanlı Devleti'nde de çok eşliliğin olduğu görülmektedir. Kastamonu Kazâsı özelinde incelemeye tabi tutulan çok eşlilik ve ailelerin çocuk sayısı tespitinde, Şer'iyeye sicillerinden istifade edilmiştir. Tereke kayıtlarından tespit edilen Müslüman ailelerin toplam 834 çocuğa sahip oldukları görülmektedir. Gayrimüslim ailelere ait fazla veri olmamakla birlikte tespit edilen altı belgede toplam yirmi üç gayrimüslim çocuğa ulaşılmıştır.

Çok eşlilik konusunda ise Müslüman erkeklere ait toplam 333 tereke kaydı incelenmiş ve bunlardan 299'unun tek eşli, 32'sinin iki eşli ve ikisinin de üç eşli olduğu tespit edilmiştir. Gayrimüslim erkeklere ait kayıtların tamamının tek eşli olduğu görülmektedir. Eldeki verilere göre Kastamonu Kazâsı'nda çok eşlilik oranının %10,20 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran diğer Osmanlı şehirleri ile karşılaştırıldığında Kastamonu Kazâsı'nda çok eşlilik oranının düşük olduğu görülmektedir.

Nitekim kazadaki tek eşlilik oranı %89,78'dir.

Çok eşli Müslüman erkeklere ait toplam otuz dört kayda ulaşılmıştır. Bu kişilerden yedisinin herhangi bir ünvanı yokken, diğer kişilerin askeri ve ilmi kesime ait Ağa, Bey, Çelebi, Hacı, Efendi, Beşe, Molla ve Seyyid gibi ünvanlara sahip oldukları görülmektedir. Bu kişilerin mal varlıkları incelendiğinde arada büyük bir farkın olduğu görülmektedir. Bu durumda maddi durumun eş sayısı üzerinde doğrudan bir etkiye sebep olduğunu iddia etmek doğru değildir.

KAYNAKÇA

- ALİYE, Fatma, ESAD, Mahmud, *Çok Eşlilik Taaddüd-i Zevcât*, haz. Firdevs Canbaz, Hece Yayınları, Ankara 2007.
- AYDIN, M. Akif, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992. 434-455.
- BANGUOĞLU, Tahsin, "Türklerde Aile", *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990. 357-361.
- CEVGER, Gürkan, "XVIII. Yüzyılda Diyarbakır Şehrinde Ailenin Oluşumu, Dağılması ve Demografik Yapısı", *Journal of History and Future*, Muş 2016, c.2, sayı 1. 82-107.
- ÇAKIR, İbrahim Etem, "16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9/1, Gaziantep 2010. 1-15.
- ÇAKIR, İbrahim Etem, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", *OTAM*, 31, Ankara 2012. 41-60.
- ÇINAR, Hüseyin, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- DEMİREL, Ömer, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten*, LIV(211), TTK Yayınları, Ankara 1990. 945-961.
- DOĞAN, İsmail, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri," *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c. 5. 371-396.

- DONUK, Abdulkadir, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990. 287-300.
- DÜZBAKAR, Ömer, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 yılları Arasında Bursa Örneği”, *OTAM*, 23, Ankara 2008, 85-100.
- EKEN, Galip, “XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antepte Aile”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 6, Konya 2000. 477-490.
- ER, İlker, “Balıkesirli Tereke Sahipleri Hakkında Sosyo-Kültürel Açından Bazı Değerlendirmeler (1670-1700)”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), Balıkesir 2009. 368-376.
- GOODY, Jack, *Avrupa’da Aile*, çev. Serpil Arısoy, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004.
- GÜL, Abdulkadir, *Antakya Kazâsı nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709-1806)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.
- GÜRHAN, Veysel, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Şehri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.
- KAFALI, Mustafa, “Kaynaklarımıza Göre Türk Ailesi”, *Tarihi Akışı İçerisinde Türklerde Aile Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1990.
- Kastamonu Şeri’yye Sicilleri, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 106, 110, 210.
- KEVSER, Kamil Ali, ÖĞÜT, Salim, “Çok Evlilik”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, c. 8. 365-369.
- KURT, Abdurrahman, “Osmanlı Toplumunda Poligami”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999. C. 5, 397-406.
- Nisa Suresi 129. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Nisa Suresi 3. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992. 456-467.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖZTÜRK, Hüseyin, *Kınalızâde Ali Çelebide Aile*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

- ÖZTÜRK, Said, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşliliğin Yeri”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999. C.5. 407-411.
- ÖZTÜRK, Said, “Osmanlı’da Çok Eşlilik”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X. 375-384.
- SARI, Özgür, “Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı”, *Sistemantik Aile Sosyolojisi*, ed. Mustafa Aydın, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2014. 2. Baskı
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992. 92-96.
- TEZCAN, Mahmut, *Türk Aile Antropolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- TURAN, Refik, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992. 82-91.
- TUŞ, Muhittin, “Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1750)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4, Konya 1999. 157-191.
- TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları, Konya 2001.
- Türk Aile Yapısı*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara 1989.
- YÖRÜK, Saim, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı*, (Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

YENİ KRİZLER ÇAĞI, ÇALIŞMANIN İFLASI VE PREKARYA

The are of New Crises, the Bankruptcy of Work and Prekary

Cem ÖZKURT*

Makale Geliş Tarihi: 10.08.2018

Makale Kabul Tarihi: 03.09.2018

Özet: Batı modernliği üç asra yakın tarihsel sürecinde bilimsel/teknik bilgi, sermaye ve siyasal yönetimin birbirlerinden ayrılmaz olan dönüştürme kapasitelerini bir potada eriterek sanayi kapitalizmini inşa etmeyi başarmıştı. Bu büyük dönüşüm, sadece Ada ve Kıta Avrupası'nda değil, tüm dünyada tarihsel boyutlu ve makro düzeyli değişimler gerçekleştirdi. Sanayi kapitalizminin dönüşüm gücü, merkez ülkelerde (özellikle İngiltere ve Fransa) uzun erimde, geniş kitlelere avantajlar sağladığı gibi, özellikle sosyal hizmetler alanında gerçekleştirilen olumlu girişimlerle gündelik yaşantıyı da pozitif yönde etkiledi. Refah devleti, ulus-devlet nosyonu, geniş toplumsal kesimlere “ yurttaşlığı“ yeni bir modern aidiyet türü ve seküler bağlılık aktı olarak sundu. Devasa üretim bantlarında proleter statüsü kazanan kitleler, sağlık hizmetlerinden yararlanmaya, küçük ölçekli tüketim süreçlerine katılmaya ve mülkiyet edinme girişimlerinde bulunmaya başlayarak, gündelik pratiklerde standartlarını yükseltmeye yönelik eğilimler sergilediler. Ancak 20. yüzyıl, refah devleti efsanesinin çöküşe geçtiği bir dönem olarak öne çıktı. Özellikle 1970 sonrası dönem, Batı kapitalizminin göreceli daralma sürecinin başlangıcı ve üretim toplumundan tüketim toplumuna geçişin kritik dönemeci olarak genel kabul gördü. Bu makale, Batı kapitalizmi içerisinde post-fordist dönem olarak tanımlanan 1970 sonrası süreçte, esnek üretim modellerinin çalışma etiğinde yarattığı yıkıcı etkileri ve yeni bir eğreti sınıf olarak betimlenen “ prekarya “ gerçekliğini, Marx, Weber gibi klasik kuramcılarının yaklaşımlarında betimlenen modernliğin ve sanayi kapitalizminin biçimlendirdiği maddi ve toplumsal yapılaşmayla; Giddens, Bauman ve Harvey gibi çağdaş toplum bilimcilerinin geç modernliğe ilişkin kuramları ve kavramsal çerçeveleriyle tartışmayı amaç edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Refah Devleti, Çalışma, Prekarya

Abstract: Western modernism has succeeded in building industrial capitalism by dissolving the convertive capacities of scientific/technical knowledge, capital and political administration, which can be distinguished from one another in three recent historical periods. This great transformation has made not only the island and continental Europe, but also the historical and macro-level changes throughout the world. The

* Doktor Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cemozkurt@bayburt.edu.tr

transformation power of industrial capitalism, in the central countries (especially England and France) has advantages in the long term, broader masses, as well as the positive initiatives carried out in the field of social services. The welfare state has introduced a new kind of modern identity and secular commitment as “ citizenship “ to the broader social segments with the notion of nation-state. The masses that gained proletarian status on massive production lines exhibited trends in increasing their standarts in everyday practice , begining to take advantage of healt services participate in small-scale consumption processes and take ownership initiatives. However, the twentieth century came to the fore as a period when the welfare state legacy collapsed. Especially after the 1970s, the beginning of the relative narrowing process of Western capitalism and the transition from the production society to the consumer society were generally regarded as critical periodicals. This article aims to discuss the destructive affects created by the flexible production models in the post-period, defined as the post-fordist period in western capitalism, and the reality of “ prekarya “ which is described as a new makeshift class, in the approaches of classical theorists such as Marx, Weber, it is aimed to discuss the material and social structure shaped by modernity and industrial capitalism and the theories and conceptual frameworks of contemporary sociologists such as Giddens, Bauman and Harvey with regard to late modernity.

Key Words: Welfare State, Working, Prekary

Giriş

Batı modernliğine büyük dönüşüm kimliğini veren üç eksen; aydınlanma, ulus-devlet ve sanayi kapitalizmi, farklı bağlamlara gönderme yapan etki alanlarıyla tarihsel ölçekli ve makro düzeyli bir yapısal dönüşüm gerçekleştirmiştir. Aydınlanma, dine ve inanca dayalı evren tasarımını yerinden ederek, dinin toplumsal ve bireysel/duygusal düzeyde teselli verdiği insan karmaşalarını açıklama yetkisini ulusa bırakmıştı (Anderson, 2014: 25). İnanç ve itikatla örülmüş geleneksel düşünme biçimleri ve pratikleri önemsizleştiği gibi aydınlanmanın bizzat kendisi, dünyevileşmiş bir dine dönüşmüş ve bu dinde tanrının yerini akıl, ilahi takdirin yerini de tarih almıştı (Wagner, 1996: 34). Wallerstein’ın betimlemesiyle, aydınlanmanın mottosu son derece teleolojiktir ve değişimin sonsuzluğuna vurgu yapmaktadır: “ barbarlıktan medeniyete, hayvansal davranıştan tanrısal davranışa, cehaletten bilgelige “ (Wallerstein, 2012: 136).

Aydınlanma nosyonunun yönetim yapılanması modern İdari güç ise bilgi depolama ve kontrolüyle ulus-devletin oluşumuyla ilgili kaynakların yoğunlaşmasına aracılık etmiştir (Giddens, 2008: 240). Modern devlet, hem kendi hem de rakiplerinin kapasitesini bilmek için siyasi istatistik ve aritmetiği kullanmıştır (Foucault, 2014: 47). Ulus-devletin gelişimiyle birlikte merkezileşme belirgin biçimde yerel toplulukları dağıtmış, gözetim mekanizmalarıyla merkezin kontrolünü artırmıştır (Giddens, 2011: 65,66). Modern idari mekanizmanın ve bürokratik yapılanmanın gücü, kurumsallıkları hızla inşa edebilme ve işlev kazandırma kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, modernliğin dinamizmi, kurumsal refleksiviteyle yani bilginin toplumsal yaşamın organizasyonunda ve dönüştürülmesinde kurucu unsur olarak işlevselleştirilmesiyle (Giddens, 2014a: 36) doğrudan ilişkilidir.

Modern devlet, idari kurallar ve uygulamalarıyla kitlelerin gündelik yaşantılarına nüfuz ederek genişlemiştir (1996: 55). Bu denetim, aynı zamanda evrensel özgürlük, eşitlik gibi salt dünyevi idealleri benimseyen ütopyacı bir karakter taşımıştır (1996). Tomlinson'a göre modernlikle, zaman ve mekân birbirinden ayrılmış ve bu da günlük yaşamın dokusunda derin değişimlere neden olmuştur (Tomlinson, 2013: 80). Tomlinson, bu değişimin kökenlerini iletişim, hareketlilik ve bağlantılılığı yaşamın merkezine yerleştiren ilkelerde görmektedir (2013: 68). Weber'in rasyonalizasyon kavramsallaştırmasıyla tahayyül ettiğimizde, söz konusu ilkeler daha belirgin hale gelmektedir. Weber, rasyonalizasyon kavramını, toplumsal yaşamın birbiriyle bağlantılı üç ekseninin akılsallaşması olarak kurgulamıştır. İlki, dünyanın pozitif anlamda entelektüelizasyonu ya da negatif anlamda büyüünün bozulması; ikincisi, araçsal aklın, hesaplanabilirlikle ilişkisinde uygun araçlarla sonuca gidilmesine yönelik akılsallaşma ve son olarak, sistematik biçimde belirli amaçlara yönelimde “ araçsal aklı” güçlendirecek bir ahlaki ethosun akılcı biçimde oluşturulmasıdır (Giddens, 2000: 50).

Weber, rasyonelleşmeyi geniş kapsamlı bir kavramsallaştırmayla, devlet mekanizmasının, özel ticari işletmelerin ve öznelerin kişisel dünyalarının akılsallaşması olarak üç olgusal alanın kesişme noktasında kuramsallaştırmıştır. Weber'e göre (1998) devlet mekanizması ve özel ticari işletmeler, rasyonel verimlilik, işleyiş sürekliliği, hız, kesinlik, doğru hesaplama ve uzman personel aracılığıyla bürokratikleşmiş bir yapıyı gerektirmektedir. Yetkilerin belirli biçimde dağıtılması, şiddet araçlarının kullanılmasının sınırlandırılması, genel kuralları taşıyan kişilerin istihdam edilmesi, (1998: 290) gibi nitelikler bürokratik yönetimin esaslarıdır. Weber, (1999) kişisel dünyaların akılsallaşmasını ise kapitalizmin ahlaki ethosunu inşa eden protestan ahlakına atıfla açıklamaktadır. Weber'e göre protestan ahlakının “ *iyi iş yapmayan hakiki mümin olamaz*” (1999: 122) ilkesinin hayata geçirilmesi ve pratik uygulama alanının genişlemesi, özneler arası ilişkilerde kapitalist ahlakın inşasında kurucu rolü üstlenmiştir.

Marx'ın kuramsal girişiminde ise Weber'in üç eksenli bürokratikleşme, rasyonelleşme ve modernleşme yaklaşımının sistematik tartışmasını gözlemleyemeyiz. Marks'ın kuramsal bütünlüğünün temel motivasyonu, insanlık tarihinin sanayi ve değişim tarihiyle bağlantılı olduğu (Marx ve Engels, 2013: 54) tezinden hareket etmesidir. Marx'a göre değer büyüklüğünün emek zamana göre belirlenmesi sadece modern kapitalist ekonomiye has bir özellik (Marx, 2011a: 82) olarak öne çıkmaktadır. Kapitalist sistemde sermaye, emeği ve onun ürünlerini yönetme gücüdür (Marx, 2011b: 105) ve ücret, kapitalistle işçi arasındaki açık savaşım aracılığıyla belirlenmektedir (2011b: 88). Marx'a göre kapitalist sistemde toplum daha çok meta üreterek kâr elde etmektedir (Marx, 2011c: 93). Emek, sadece emtia üretmekle kalmamakta; meta ürettiği ölçüde kendi kendini ve işçiyi de meta olarak üretmektedir (2011b: 141).

Marksizm’de sosyal sınıf nosyonu ise üretim faaliyetine katılan gruplar olarak betimlenmektedir, grupların sistem içindeki yeri, üretim ilişkilerindeki konumlanmalara göre oluşmaktadır (Aron, 1992:55). Marx’ın kapitalizm çözümlemesinde işçi sınıfı, emek-gücünü satmaya mahkum olduğu sosyo-ekonomik bir zorunlulukla karşı karşıyadır (Callinicos ve Harman, 2006:37). Teknik olarak değerlendirildiğinde, Marx, artık-değerin kaynaklarını saptamış ve kapitalizmdeki iş gücü sömürsüyle daha önceki toplum tiplerindeki emek sömürsünü karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir (Giddens, 2000b: 265,266). Marx’a göre kapitalizmin ayırıcı özelliği, iş gücünün pazarda alınan ve satılan bir ürüne (Giddens, 1999: 106) dönüşmüş olmasıdır. Bu dönüşüm, toplumsal yaşantı içinde kaynakları elinde tutan az sayıdaki egemen sosyal sınıfla, bu kaynaklardan dışlanan geniş toplumsal kitleler arasında antagonistik bir çatışma ve kutuplaşma yaratmıştır.

Castells’e göre ise insanlık tarihi 20. yüzyıla kadar iki büyük sanayi devrimi yaşamıştır. İlki, 18.yüzyılda buhar makinesi, döner çark ve Cort’un metalürjide kaydettiği ilerlemelere paralel olarak gelişen makineleşme; ikincisi ise elektriğin, kimyasalların, telefon ve telgrafın yayılmasıyla oluşan iletişim devrimidir (Castells, 2013: 49). Batı kapitalizmi, hem bu süreçlerde hem de 20. yüzyıl başında, klasik Marksist savların iddia ettiği gibi emekçileşme süreçlerince sınıfların, işçi sınıfı ve burjuvazi biçimde homojenleşeceği tezinden çok farklı bir ayırma ve bölünme yaşamıştır. Toplumsal gruplar, ara sınıflar aracılığıyla çoğullaşmış ve her biri kendi kategorisinde yeni hiyerarşiler inşa etmiştir. Ayrıca, elektrifikasyon ve kimyasallaşma aşamalarıyla sanayi içerisinde uzmanlaşmış mühendis ve teknisyen iş gücüne olan talep yükselmiş ve bir yönetim kademesi yapılması ortaya çıkmıştır. Karmaşıklaşmış, heterojenleşmiş bir sınıf yapısı, daha sofistike işleyen üretim yapısı ve ilişkileriyle tutarlı ve koşut biçimde gelişmiştir.

1970’lerle başlayan üretim rejimi ise küresel büyük sermayenin ve sanayi burjuvazisinin üretim ekonomisine olan ilgisini azaltmış ve finans kapitale özerklik kazandırmıştır. Mekanik teknolojilerden enformasyon teknolojilerine doğru tarihsel bir değişim yaşanmıştır (2013: 27). Yeni ekonomi, enformasyonel, küresel ve ağ örgütlenmesine dayalıdır (2013: 99). Bu süreç sonucunda, ileri kapitalist toplumlarda, tavan ile tabanın orta kesim aleyhine paylarını arttırdığı daha kutuplaşmış bir toplumsal yapıya doğru (2013: 281) evrilme gerçekleşmiştir. Harvey’e göre küresel kapitalizm, beş temel nedensel etki alanıyla yıkıcı sonuçlar yaratmaya devam etmektedir. İlki, yaygın sermaye birikimi aracılığıyla küresel ölçekte maddi refahı artırma projesinin çökmesidir. İkincisi, neo-liberal siyasetin, özgürlük ve serbestliklerin garanti altına alınması için kolektif bir temel gerektiğini anlayamamış olmasıdır. Üçüncüsü, neo-liberal siyasetin gün geçtikçe ABD temelli bir küresel baskı unsuruna ve polislik hakkına dönüşmesidir. Dördüncüsü, piyasa güçlerinin “ geleneksel “ kültürel formları acımasızca dönüştürmesi ve buna verilen tepkinin, bölgesel/ulusal

kimliklere dönüş şeklinde ve tecritçilik eğiliminde ortaya çıkmasıdır. Son olarak ise kaynakların ölçsüz kullanımının doğal yaşam alanlarını yok etmesi ve çevre sorunlarına yol açmasıdır (Harvey, 2011: 237,239).

Çalışma Etiğinden Tüketim Kültürüne

1980'ler de Gorz, 20. yüzyıl yeni proleterlerinin artık işleriyle ve toplumsal üretim süreçleri içindeki konumlarına göre tanımlanamaz olduğunu ilan etmiştir. Çünkü, üretken işçi sınıfının nerede başlayıp nerede bittiği muğlaktır. Kitleler, hiçbir zaman düzenli biçimde icra edilemeyecek mesleklere yönelmeye, eğitimlerini yarıda bırakmaya ve yazın geçici postacı, sonbaharda meyve toplayıcısı ve daha sonrada tezgahtar olmaya başlamışlardır (Gorz, 1986: 75). İleri modernlikte, çalışmanın maliyeti ve üretkenliği öngörülebilme ve programlanmaktadır. Çalışma, saniyelere bölünmekte ve el emeğinin öznel kullanımından gün geçtikçe bağımsızlaşmaktadır (Gorz, 1995: 79). İşletmeler esneklik stratejisini iki düzlemde uygulamaktadır: Düzenli çekirdek ve periferik el emeği. Düzenli çekirdekte yer alan işgücü, iş güvenliğine karşılık; yer değiştirme, yeniden görevlendirme, kurum içi eğitim, kariyer planlarında dayatma gibi uygulamalara maruz kalmaktadır. Periferik el emeği ise vasıfsız işleri içermekte, güvencesizleşmeye ve gelir düzensizliğine gönderme yapmaktadır (1995: 88,89).

80'li yılların başlarında böylesi eğreti ve iş güvencesinden yoksun çalışma sistematüğının ortaya çıkışında, 1972'den beri geliştirilen finansal sistemlerin, küresel kapitalizmin merkezindeki güç dengelerini değiştirmiş olması temel nedendir. Bu güç dengesi değişimi, büyük şirketlere, devlete ve kişisel finansmana karşı finans sektörüne özerklik kazandırmıştır (Harvey, 2012: 188). Fordist sistemin temel üretim yapılaşması 1973'e kadar sağlam kalmıştır. Bu süreçte, sendikalaşmış kitle üretimi maddi yaşam standartlarını yükseltmiş ve sermayenin kârlılığında göreceli bir istikrar yaratmıştır (2012: 163). Batı kapitalizminde, fordist sistemin çöküşü ve esnek üretim modellerine geçiş, refah devletinin temel saç ayakları olan tam istidam, çalışma güvencesi, uzun vadeli ve düzenli gelir, mülkiyet edinim süreçleri gibi kazanımların hayata geçirilmesinde kısıtlılıklar ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2007 Küresel İstidam Eğilimleri raporuna göre dünya ekonomisinin yıllık ortalama büyüme hızının yüzde 4,1 olduğu halde, 1996-2006 döneminde işsizlikteki azalmanın sadece yüzde 0,2 olduğuna dikkat çekilmektedir (Buğra, 2015: 74). Bu veriler, post-fordist üretim rejiminin, istihdam ve çalışma eksenli ekonomik sistemden uzaklığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Son istatistikler, 25 AB ülkesinde toplamda 18 milyon kişinin işsiz olduğunu ve yoksul sayısının 72 milyona ulaştığını göstermektedir (2015: 75). Farklı bir bağlam da, yine son yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır: İstidamdaki artışlar, göreceli yoksulluğu düşürememektedir. İstatistiklere göre 1980'lerin ortasından 1990'ların ortasına kadar

istidam konusunda en iyi performans gösteren 5 ülkede göreceli yoksulluk oranında artışlar görülmektedir (Buğra ve Keyder, 2012: 68). Bu durumun istisnası olarak ifade edilebilecek ülke İsveç'tir. İsveç, çok az kişiyi düşük ücretle çalıştırıp, yüksek istihdam sağladığı için istihdam ile düşük ücretlilik arasındaki ilişki zayıftır (2012: 70,71).

Bu verilerden çıkarılacak sonuç, küresel kapitalizmin insanlığı büyük bir çıkmaza sürüklediğidir. Tahminlere göre dünya üzerinde yaklaşık bir milyar insan açlık çekerken ve günde en az 20.000'i açlıktan ölüyor, endüstri ülkelerinde imal edilen gıdaların yarısı çöpe gitmektedir (Hartmann, 2014: 55). Tüketim gücü olmayan kitleler artık geçici bir arıza olarak değil, daimi anlamda toplumsal sistemin dışında tutulması gereken bir kategori olarak görülmektedir (Bauman, 2011: 97). Bauman'a göre günümüz metropollerinin dünyanın geri kalanı üzerindeki etkisini bir "ikinci buharlaşma" olarak adlandırmak olanaklıdır. Bugün açısından Avrupa'da 3 milyon evsiz, 20 milyon çalışma yaşamından izole edilmiş birey ve 30 milyonu yoksulluk sınırının altında yaşamaya mahkum bir kitle söz konusudur (2011: 108). Günümüz dünyasında, en tepedeki 358 küresel milyarderin serveti, en yoksul 2.3 milyar insanın yani dünyanın yüzde 45'inin maddi birikimine denk gelmektedir (2011: 109).

Küresel kapitalizm, insanlık durumunu homojenleştirmekten çok kutuplaştırmaktadır (Bauman, 2006: 26). Günümüz dünyası, "çalışma etiğinin yol gösterdiği bir toplumdaki tüketim estetiğiyle yönetilen bir topluma geçiş" (Bauman, 1999: 10) yapmıştır. Tüketim kültürü, sofistike tersine çevirmelerle, gerçek olmayan bir gerçekliği, orada olmayan yaşam dizgelerini, olanaksızlıkların olanaklarını simüle edilmiş yanlısalarla gerçekmiş gibi sunmaktadır (Baudrillard, 2014). Tüketim kültürüne teslimiyet ve çalışmanın sosyo-ekonomik kapsayıcılığından uzaklaşma, "kişisel hayatı yeni istekler ve endişeler yaratan açık bir proje haline getirmiştir" (Giddens, 2014b: 15).

Beck'e (2011) göre risk toplumunda bilinmeyenlik baskın bir güç haline gelirken, aşırı yoksulluk ile riskler arasındaki doğru orantı artmaktadır. Kamusal dünyada, güvenin yeniden üretilmesindeki krizler derinleştikçe; insanlık serüveni, bireylerin biyografilerine sıkışmakta ve kamusal problemler bireylerin kişisel acılarının ayrıntılarında sürüp gitmektedir. 1990'ların başında Almanların yüzde 11,3'ü yoksul iken, bugün bu oran yüzde 14,5'e yükselmiştir (2014: 19). Almanya'da toplam 877 gıda bankasından bir milyonu aşkın insan haftada bir kez toplam 2000 dağıtım yerinden yemek almaktadır (2014: 35). İtalya'da, Sosyal Dışlanma Çalışmaları Komisyonunun istatistiklerine göre 2000 yılında göreceli yoksul olan 2.707.000 aile vardır ve bunlar 7.948.000 kişiyi içermektedir. Bu sayı, İtalya'da tüm ailelerin % 12,3 ünü, tüm bireylerin ise % 13,9'unu kapsamaktadır (Benassi ve Mingione, 2012: 125-187).

Günümüz küresel kapitalizmi, artık varlıkların varlıklarını artırmak için varlığı olmayanlara gereksinim duymadığı ve zenginle yoksul arasındaki ilişkiyi yumuşatacak araçların tükendiği bir dünyadır (2006: 84). Refah devletinin toplumsal kitleleri liberal sosyal yaşantıya katmak için inşa ettiği “yurttaşlık bağı” bir seküler zambk olarak çoktan ömrünü tamamlamış ve geniş toplumsal kitlelerin biyografik dünyalarındaki ızdıraplara çözüm üretemez duruma gelmiştir.

Bir Eğretilik Olarak Prekarya

Hard ve Negri, (2012) “imparatorluk” kavramını, ABD’nin makro ölçekteki askeri, ekonomik ve simgesel iktidarının, uzamları fetheden yayılım kapasitesine, polislik hakkına ve gücün ulusları, kültürleri, dilleri ve tarihleri parçalayan küresel etkisine atıfla kullanır. İmparatorluk aynı zamanda teknolojik, iletişimsel ve rizom ağ¹ yapısıyla biyo-politik iktidarı inşa eder. Biyo-politika, yaşamın kafa ve kol emeği içeren üretici kapasitesinin adıdır. Biyo-politika, kontrolün sadece bilinç ve ideoloji yoluyla değil, bedensel olarak da tesis edildiğine gönderme yapar (2012:49). Biyo- politikanın yeni proletaryası “çokluk” ise iletişim teknolojileri aracılığıyla bütün gün her yerde üretmektedir (2012: 394).

Bu üretimin karakteristiğinde “*psişik enerjiyi işgücüne dönüştürme hedefi üzerine kurulu sosyo-psişik*” (Gaulejac, 2013: 93) bir egemenlik sistemi vardır. Toplumsal sistemin geneli üzerinde işleyen iktidar türü olarak biyo-iktidar, yayılımını merkezsiz bir biçimde gerçekleştirmekte ve toplumsal gücün dağılımında bir dizi ayırmama ve kategorileştirmeye gitmektedir. İlk ve en temel ayırım, çalışma yaşamına normal ve problemsiz olarak katılabileceklerle, katılamayacaklar arasındaki hayati sınıflandırmadır. Prekarya, kendine özgü bir sınıf olarak bu ayırımın en kırılgan grubunu oluşturur. Standing’e göre (2015) prekaryaya dahil olan sınıflar profesyonelleşemezler ve uzmanlaşamazlar çünkü işlerinde istikrarlı bir gelişme yoktur ve ne iş olursa yaparız yaklaşımını sergilerler.

Standing, kavramsal çerçevesinde, günümüz dünyasında sosyal sınıfları altı ayrı kategoride analiz eder. İlki, son derece varlıklı, zengin küresel bireylerin oluşturduğu “elit sınıf” dır. Bu sınıfın hemen altında “maaşlılar” vardır. Tam istihdam çevrelerinde çalışan bu gruplar, hem devlet hem de özel sektör işlerinde çalışmaktadır ve genel olarak da sosyal konumlarından memnundurlar. Maaşlı sınıfın yanında bir de “profisyen” sınıftan bahsetmek olanaklıdır. Profesyonel ve teknisyen olarak düşünülebilecek bu kesim, sözleşmeye dayalı yüksek gelirlere sahip olabildiği gibi kendi işlerinde de çalışabilmektedir. Profisyen grubun altında el emeğiyle çalışan işçi sınıfı vardır. Tüm bu grupların dışında, işsizler ordusu bir sınıf oluştururken, prekarya da ondan ayrık bir biçimde konumlanan özgül bir sınıf olarak öne çıkmaktadır (Standing, 2015: 21,22).

¹ Deleuze ve Guattari, internetin, hiyerarşisi ve merkezi olmayan ağ yapısına sahip olmasına rizom ağ adını verir. Bkz. Hardt ve Negri, İmparatorluk, s. 303.

Standing'e göre kesin rakamlarla ifade edilmese bile, pek çok ülkede yetişkin nüfusun dörtte birinin prekaryaya dahil olduğu söylenebilir. Prekaryaya, düşük ücrete çalışmaktan ziyade, herhangi bir mesleki kimlik duygusuna sahip olmamakla ilgilidir. (2015: 48). Bu durum, emek eksensiz dünyadaki daralmalarla birlikte düşünülmelidir. Örneğin, çalışanların sağlık sigortasını destekleyen ABD şirketlerinin oranı 2000 yılında % 69 iken, bu oran 2009'da % 60'a gerilemiştir. (2015: 77). ABD'de de 2010 yılı itibariyle işsizler ve eksik istihdam edilenler arasındaki yoksulluk, 1930'lu yıllardan bu yana ilk defa bu kadar kötü seviyelere ulaşmıştı (2015:68).

Küreselleşen emek süreci eşitsizlik yaratan niteliğiyle, yukarı doğru toplumsal hareketlilikte düşüşe yol açmaktadır. Prekaryaya, eğreti bir sınıf olarak bu durumun doğal sonucudur (2015:103,104). Küresel kapitalizmin emek dünyasını homojenleştiren ve kutuplaştıran karakteri; eğitim süreçlerinden, tüketim alışkanlıklarına, gündelik etkileşim düzeninden, kurumsallıkların işleyişine kadar gözlemlenmekte ve deneyimlenmektedir. Bu süreci, yeni bir akılsallaşma modeli olarak toplumların küresel düzeyde McDonaldlaştırılmasından bağımsız düşünemeyiz. Hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetlenebilirlik kültürü olarak McDonaldlaşma, (Ritzer, 2014) ileri modernitenin gündelik yaşantıyı, zevkleri, eğilimleri ve tüketim alışkanlıklarını homojenleştiren ve farklı bir formda yapılaştıran sembolik iktidar türüdür.

İnsanal geri çekilme, küresel kapitalizm çağında geniş kapsamlı bir biçimde istatistiklere de yansımaktadır. Standing'e göre güvencesizlik, evlilik ve çocuk yapma konusunda da caydırıcı bir faktör olarak öne çıkmaktadır. 2008 yılında, İngiltere ve Galler'de 232.990 çift evlenmiştir. Bu sayı, 1895'den bu yana görülen en düşük rakamdır (2015: 116). Rekabetçilik ve başarı mitosunu, bireylerin biyografik dünyalarındaki anlam, değer ve saygınlık setlerinden oluşan otantik bütünlükleri alt üst ederek aşındırmaktadır. Var olmayla, var olmama arasındaki tarihsel olarak kurulu ontolojik mesafe; metaların ve bilginin hızlı dolaşımıyla çözülmektedir.

İnsanal gerilemenin en uç örnekleri ucuz emek olarak çalışan göçmenlerin deneyimlerinde gözlemlenmektedir. Standing, Foxconn'daki on ikinci intihar girişiminden sonra Çinli bir işçinin bloğundan şu alıntıyı yapmaktadır:

Yaşadığımızı kanıtlayanın tek yolu ölmek. Belki de Foxconn çalışanları ve bizim gibi kırdan göçüp gelen işçiler için ölüm, yaşadığımızı belgelemenin tek yolu. Hayatta kaldığımız dönemde elimizde ümitsizlikten başka bir şey yoktu. (2015: 180).

Küresel düzeyde deneyimlenen epistemolojik şiddet, failerin bilişsel dünyalarında iyi insan olmak, kardeşlik, eşlik, dostluk gibi Durkheim'ın "toplumun, bireyin doğasını besleyip zenginleştirirken kaçınılmaz olarak onu kendine tabi kıldığı eğilimlerin" (Durkheim, 2012: 39) kapsayıcılığında ve etkisinde de düşüşlere neden

olmaktadır. Karakter bütünlükleri parçalanmakta ve insanlık durumu yeni bir kriz gerçekliğine doğru sürüklenmektedir.

Sonuç Yerine

Sosyolojik bir oluş olarak küreselleşmeyi, refah devletinin kazanımlarına karşı yürütülen mücadelenin merkezi noktası olarak gören bir yaklaşım vardır. Bu yaklaşımda refah devleti, tam istihdamı ve çalışma hayatının içindeki kesimler açısından çeşitli avantajları temsil ederken; küreselleşme, esnek çalışma modellerine, düşük maaşa ve prekaryalaşmaya gönderme yapmaktadır. Bourdiue'ya göre küreselleşme ve neo-liberal ideolojinin gücü, bir çeşit sosyal-Darwinciliğe yaslanmasıdır. Bu sosyal Darwincilik, öz olarak “*en iyi ve en parlak*” olanların kazanacağını vaaz eder. En yetenekliler iş sahibi olur dolayısıyla iş sahibi olamayanlar yetenekli değildir (Bourdiue, 2015: 55; Standing, 2015: 221).

Prekaryalaşma, geleceği bulanıklaştırarak failerin rasyonel bir yaşama yönelik beklentilerini ortadan kaldırmaktadır (2015: 109). Prekaryalaşmanın içinde beslendiği bir habitat olarak küreselleşmenin yıkıcı etkileri ise en fazla az gelişmiş ülkelerde hissedilmektedir. Gelişmiş ülkelerde kent nüfusunun sadece % 6'sı gecekondu sakinlerini oluştururken; bu oran, az gelişmiş ülkelerde % 78,2'ye denk gelmektedir (Davis, 2010: 39). Davis, 1992'de Mexico City'de 348 kilometrekarelik bir alanda, kaçak olarak inşa edilmiş konutlarda 6,6 milyon düşük gelirli insanın yaşadığı (2010: 43). ifade etmektedir. Dünya'da küçük bir küresel azınlığın refahı ve mutluluğu için kıtalar, uluslar ve kültürler ölüme terk edilmektedir. Prekaryalaşma sürecinde kullanılan en etkili yöntemlerden biri de ehlileştirme stratejisidir. Bu stratejinin itici gücü, işsizlik tehdidi ve bununla ilişkisinde uygulanan yapısal şiddettir (2015: 127).

Örneğin, ABD'de de ilk kez 1968'de ortaya çıkan bankamatikler, 1980 ile 1995 arasında 500.000 kişinin işini kaybetmesine yol açmıştır (Botton, 2015: 117). Yine ABD'de de 1800 yılında işçilerin sadece % 20'si bir işverene bağımlı olarak geçimini sağlarken; bu oran, 1900'de % 50'ye, 2000'de ise % 90'a ulaşmıştır (2015: 113). Bourdiue'ya göre küresel kapitalizmin etki evreninin en tesirli noktası, uluslararası gelir adaletsizliğinin hızla artıyor olmasına karşın, bunula mücadele edebilecek kolektif yapıların hızla azalıyor olmasıdır. Ayrıca, evrensel değerleri vaaz edebilecek ve özgürlük çağrısını dillendirebilecek kültür üretiminin (sinema, yayıncılık) popüler kültüre teslim olması ve sınırlanması da (2015: 131) başka bir etken olarak öne çıkmaktadır.

Küresel kapitalizm, bireylerin hem kişisel yaşantılarında geliştirdikleri projeler evrenini yıkıma uğratmakta, hem de güveni güçlendirebilecek kurumsallıklara katılım olanaklarını tıkamaktadır. Geç modernliğin krizi, sorunların en sofistike

örüntüsü, “ insan sorunsalıyla “ karmaşıklaşmaktadır. Modernliğin ve geç modernliğin başarıları, insanın anlama ilişkisindeki derin uzaklaşmaya tatmin edici çözümler üretememekte; bireylerin biyografik yaşantılarındaki çöküş, hem kolektif iradeleri parçalamakta hem de kamusal alanın genişlemesindeki kriz durumunu derinleştirmektedir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Benedict (2014). Hayali Cemaatler, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları.
- ARON, Raymond (1992). Sınıf Mücadelesi, çev. Erol Güngör, İstanbul: Dergah Yayınları.
- BAUDRİLLARD, Jean (2014). Simülakrlar ve Simülasyon, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (1999). Çalışma, Tüketimcilik ve Yeni Yoksullar, çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2006). Küreselleşme, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2011). Bireyselleşmiş Toplum, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BECK, Ulrich (2011). Risk Toplumu, çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan, İstanbul: İthaki Yayınları.
- BENASSİ David & Mingione Enzo (2012). “ İtalyan Refah Sisteminde Sosyal İçerme Amaçlı Asgari Gelir Desteğini Denemek “, Buğra, A. & Keyder, Ç. (der) (2012) Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru İçinde, çev. İsmail Çekem, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 125- 185.
- BOTTON, de Alain (2015). Statü Endişesi, İstanbul: Sel Yayınları.
- BOURDİEU, Pierre (2015). Karşı Ateşler, çev. Sertaç Canbolat, İstanbul: Sel Yayınları.
- BUĞRA, Ayşe & KEYDER, Çağlar (2012). Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, çev. İsmail Çekem, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BUĞRA, Ayşe (2015). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CALLİNİCOS, Alex & HARMAN Chris (2006). Neo-Liberalizm ve Sınıf, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Salyangoz Yayınları.

- CASTELLS, Manuel (2013). Ağ Toplumunun Yükselişi, çev. Ebru Kılıç İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DAVIS, Mike (2010). Gecekondu Gezegeni, çev. Gürol Koca, İstanbul: Metis Yayınları.
- DURKHEİM, Emile (2012). Sosyoloji Dersleri, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2014). Özne ve İktidar, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GAULEJAC, de Vincent (2013). İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum, çev. Özge Erbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2008). Ulus Devlet ve Şiddet, çev. Cumhur Atay, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2011). Sosyolojinin Savunusu, çev. İbrahim Kaya, İstanbul: Say Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2014a) Modernlik ve Bireysel Kimlik, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2000a) Siyaset, Sosyoloj ve Toplumsal Teori, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2000b) Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (1999) İleri Toplumların Sınıf Yapısı, çev. Ömer Baldık, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- GIDDENS, Anthony (2014) Mahremiyetin Dönüşümü, çev. İdris Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GORZ, Andre (1986) Elveda Proletarya, çev. Hülya Tufan, İstanbul: Afa Yayınları.
- GORZ, Andre (1986) İktisadi Aklın Eleştirisi, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HARDT, Michel & NEGRI, Antonio (2012) İmparatorluk, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HARTMANN, Kathrin (2014) Küresel Çarkın Dışında Kalanlar, çev. Etem Levent Bakaç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HARVEY, David (2011) Umut Mekânları, çev. Zeynep Gambetti, İstanbul: Metis Yayınları.

- HARVEY, David (2012) Postmodernliğin Durumu, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- MARX, Karl & ENGELS, Frederich (2013) Alman İdeolojisi, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.
- MARX, Karl (2011a) Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.
- MARX, Karl (2011b) 1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- MARX, Karl (2011b) Felsefenin Sefaleti, çev. Ahmet Kardam, çev. Ahmet Kardam, Ankara: Sol Yayınları.
- RİTZER, George (2014) Toplumun McDonalddlaştırılması, çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TOMLİNSON, John (2013) Küreselleşme ve Kültür, çev. Arzu Eker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- STANDİNG, Guy (2015) Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf, çev. Ergin Bulut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WAGNER, Peter (1996) Modernliğin Sosyolojisi, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- WALLERSTEİN, Immanuel (2012) Bildiğimiz Dünyanın Sonu, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- WEBER, Max (1998) Sosyoloji Yazıları, çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WEBER, Max (1999) Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınları.